

Llengua, desenvolupament urbà i diversificació socioespacial a la Galícia atlàntica: breu repàs de la situació des de la geolingüística

Carlos Valcárcel Riveiro*

*Universidade de Santiago de Compostela
Departamento de Filoloxía Francesa e Italiana*

La geolingüística com a camí interdisciplinari en l'estudi de l'espai lingüístic

Podríem assenyalar l'inici dels anys 1980 com el començament de la pràctica de nous enfocaments en l'estudi de l'espai lingüístic. Fins aquests anys, les dues disciplines que se n'havien encarregat, la geografia i la lingüística, desenvolupaven llur treball separatament i gairebé no coneixien una el treball de l'altra. Així, dins la geografia humana, la geografia de les llengües es limitava a fer una descripció de la distribució espacial de les distintes llengües o famílies de llengües mentre que, dins la lingüística, la dialectologia es dedicava a descriure la localització espacial dels fenòmens lingüístics per establir, a partir de concepcions primer comparatives o historicistes, i després estructuralistes, unes determinades arealitats. La geografia de les llengües s'ocupava doncs de

* L'autor d'aquest article vol agrair els professors Elvira Fidalgo Francisco (Departamento de Filoloxía Galega de la USC, Área de Filoloxía Románica) i Xosé Manuel Santos Solla (Departamento de Xeografía de la USC, Área de Xeografía Humana) pels seus comentaris, i la professora Mercè López Casas (Departamento de Filoloxía Galega de la USC, Área de Filoloxía Catalana) per les seves correccions lingüístiques.

les descripcions espacials interlingüístiques i la dialectologia de les intralingüístiques (CHAMBERS i TRUDGILL, 1994; GRASSI, 1981; MACKEY, 1988; RUFFINO —ed.—, 1991; SANTOS SOLLA, en impremta; VENY, 1986; VIAPLANA, 1996; WAGNER, 1987; WILLIAMS, 1988).

Així i tot, a despit d'ocupar-se totes dues del mateix objecte —l'espai lingüístic— i des d'un enfocament similar —el descriptiu—, tant la dialectologia com la geografia de les llengües eren vistes com a branques menors de dues disciplines llunyanes. Només el pas dels enfocaments descriptius als analítics —en els quals l'espai deixa d'ésser considerat com a un simple «contenedor» o «marc» de les diferències lingüístiques per a ésser abordat des de la seva dimensió social i humana— va afavorir un acostament de la geografia i la lingüística per a aprofundir en l'estudi de l'espai lingüístic. Aquesta nova perspectiva analítica i social va exigir aviat col·laboracions interdisciplinàries que van rebre el nom de *geolingüística*¹ (CHAMBERS i TRUDGILL, 1994; MACKEY, 1988; RUFFINO —ed.— 1991; WILLIAMS, 1988). Així, allò que va començar com una sèrie de treballs interdisciplinaris, es va anar consolidant com una nova branca de trobada de la lingüística i la geografia, i on es podrien també incloure els anteriors enfocaments descriptius tradicionals. D'aquesta manera, com sorgeixen més treballs i bibliografia sobre el tema, podríem començar a veure en la geolingüística una nova «branca mixta» amb mètodes i teories propis, quelcom similar a la sociolingüística o la geopolítica.

El trinomi llengua/espai/societat: l'exemple gallec

Com hem vist, el punt de trobada entre dialectologia i geografia de les llengües va ésser possible gràcies a un nou enfocament social aplicat a l'anàlisi de l'espai lingüístic. Sens dubte, el creixent interès per les qüestions socials tant en geografia com en lingüística a partir dels darrers anys 1960 està relacionat amb tot això. Així, la geolingüística actual va superant concepcions espacials estàtiques i n'adopta d'altres més dinàmiques: l'espai, i també la llengua, és un producte i un instrument variable de les societats humanes (CHAMBERS i TRUDGILL, 1994; MARSTON, 1989; TRUDGILL, 1974, 1975, 1983; TUAN, 1991). D'aquesta manera, l'interès de la geolingüística en aquests darrers anys s'està centrant en les manifestacions espacials de les dinàmiques socials que afecten la llengua. És a dir, s'analitza la distribució espacial dels usos i fenòmens lingüístics en funció de les característiques de les societats que produeixen i ocupen l'espai lingüístic (CHAMBERS i TRUDGILL, 1994; TRUDGILL, 1974, 1975, 1983; WILLIAMS —ed.—, 1988, 1991).

En aquest sentit, un dels grans temes d'interès de la geolingüística dels últims anys és l'anàlisi de les transformacions produïdes en l'espai lingüístic pels pro-

1 El terme «geolingüística» ja s'havia utilitzat anteriorment per a designar estudis de l'espai lingüístic, sobretot treballs de tipus dialectològic (quantificacions, cartografies...) i ja menys els relatius a la geografia de les llengües (CHAMBERS i TRUDGILL, 1994; PEI, 1970; VENY, 1986; WILLIAMS —ed.—, 1988).

cessos d'urbanització, especialment en casos d'espais caracteritzats per situacions de contacte lingüístic més o menys conflictives. Aquests espais solen ésser perifèrics i molt sovint hi coexisteixen llengües autòctones o endògenes amb llengües exògenes difoses des de les regions centrals dels estats-nació a què pertanyen aquestes perifèries. Respecte al retrocés socioespacial d'aquestes llengües tradicionals s'ha assenyalat sovint l'important paper que hi va tenir el desenvolupament dels sistemes de ciutats (BENCARDINO i LANGELLA, 1992).

Per a aquest punt de vista resulta fonamental el treball de Louis-Jean Calvet (1993), que, tot i ésser bàsicament sociolingüista, va observar alguns aspectes geogràfics del retrocés de les llengües minoritzades. Segons aquest lingüista francès, després d'una primera fase on l'ús de les llengües dominants es torna un instrument de diferenciació social, en una segona fase, els nuclis urbans, on solen concentrar-se les classes socials que empren la llengua dominant, esdevenen els centres motors del retrocés espacial de les llengües minoritzades (CALVET, 1993: 55-80). Respecte al cas gallec, en el qual ens centrarem d'ara endavant, si observem el mapa que vam elaborar a partir de la cartografia publicada pel Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega i que es refereix als primers anys 1990 (mapa 1),² hi veiem que les àrees més desgalleuitzades són també les més urbanitzades.

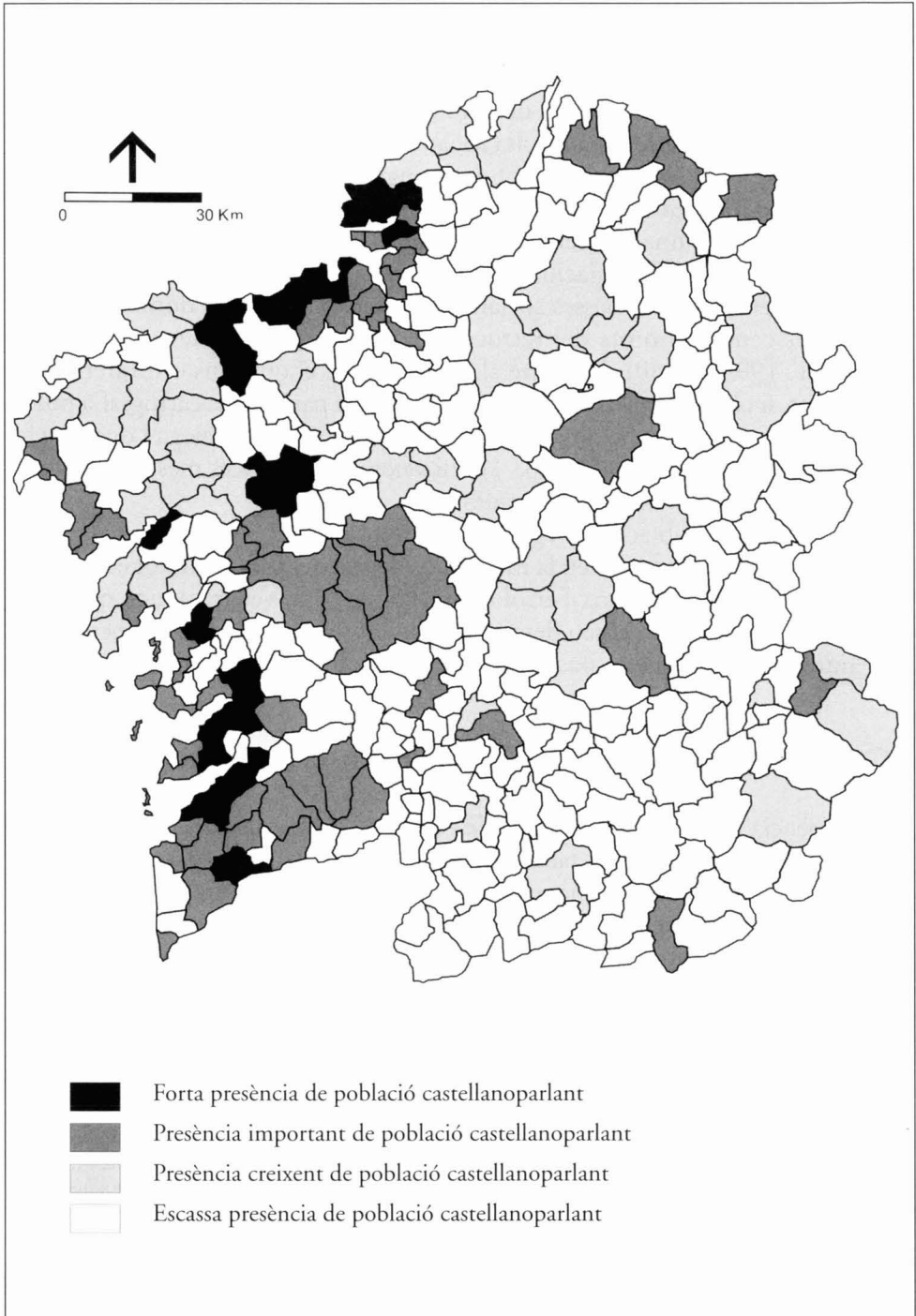
En general, la població gallega habitualment castellanoparlant presenta una tendència de concentració en la meitat occidental del país, sobretot en les àrees metropolitanes d'A Coruña-Ferrol i Vigo-Pontevedra. Veiem, doncs, que el sistema de ciutats gallec i el seu desenvolupament són factors decisius per a comprendre les dinàmiques espacials d'un contacte lingüístic conflictiu.

Conflicte lingüístic i desenvolupament urbà a Galícia

L'absència a Galícia d'una veritable revolució industrial va implicar un procés d'urbanització desigual i tardà, a més d'ésser motivat sobretot per factors exògens. El país va constituir una regió perifèrica fornidora de matèries primes i de mà d'obra per les regions centrals industrialitzades. Així, als inicis del segle XX encara es poden veure els nuclis urbans gallecs com a petits i modestos centres comercials i administratius inserits dins un món fonamentalment agrari (LOIS, 1993: PRECEDO, 1987; SOUTO, 1988; TORRES i LOIS, 1995). Es tractava, doncs,

2 Pel mapa que vam elaborar, vam mantenir la divisió en municipis, encara que el Seminario de Sociolingüística da RAG els va agrupar en sectors. Considerem com a àrees de forta presència de població castellanoparlant aquelles que presenten un percentatge de monolingüisme en gallec inferior al 40%, de bilingüisme amb predomini del castellà superior al 15% i de monolingüisme en castellà superior al 5%. A més, classifiquem com a àrees de presència important de població castellanoparlant aquelles que mostren un percentatge de castellanoparlants habituals (monolingües i bilingües amb predomini d'aquesta llengüa) superior al 20%. Considerem també les àrees de presència creixent de població castellanoparlant, és a dir, aquelles que mostren un percentatge de bilingüisme amb predomini del castellà superior al 8,5%, encara que el percentatge de monolingüisme gallegoparlant és ací superior al 40% i el de monolingüisme en castellà inferior al 5% (FERNÁNDEZ i RODRÍGUEZ -coords.-, 1995).

Mapa 1 Presència de població castellanoparlant a Galícia

del «vieux complexe agraire» descrit per Bouhier (1979), d'una societat geosocialment poc mòbil i escassament diversificada.

Si tenim en compte que les xarxes socials agràries són tancades, és a dir, que es caracteritzen per la seva densitat (els intercanvis socials d'una persona són limitats) i múltiples (les relacions que s'estableixen entre les persones són alhora de diferents tipus: familiars, veïnals, d'amistat...), no resulta difícil explicar com encara avui l'espai lingüístic majoritàriament gallegoparlant és bastant més extens que el majoritàriament bilingüe o el castellanoparlant. La sociolingüística ha estudiat a la menuda com les xarxes socials agràries i tancades afavoreixen la conservació d'usos i fenòmens lingüístics tradicionals, que constitueixen signes de solidaritat i d'integració grupal (BORTONI-RICARDO, 1985; RODRÍGUEZ i FERNÁNDEZ —coords.—, 1995; MILROY, 1980, 1982, 1994). El caràcter tardà i restret del procés urbanitzador a Galícia, que va suposar una important alteració d'aquestes xarxes socials agràries, explica, per tant, l'amplitud actual de les àrees on l'ús del gallec és predominant o gairebé exclusiu.

Tanmateix, Galícia no va restar totalment aliena als canvis que el desenvolupament del capitalisme estava introduint a Europa. Són els ports, les sortides de les matèries primes i la mà d'obra, els primers que comencen a desenvolupar-se: A Coruña i Vigo, i més tard Ferrol. Encara que ajudats pels recursos que oferien les regions costaneres gallegues, el desenvolupament d'aquests ports es va basar en decisions administratives i en inversions vingudes de l'exterior. El mateix va succeir amb la resta de les ciutats, que, excepte Santiago, van deixar d'ésser viles en ser designades capitals provincials i en esdevenir així centres administratius i de serveis. D'aquesta manera, en la primera meitat de segle XX, el lent desenvolupament del procés urbanitzador gallec ja avançava al occident del país, aprofitant la Depressió Meridiana, per on ja s'anava construint el ferrocarril (PRECEDO, 1987; SOUTO, 1988; TORRES i LOIS, 1995).

Aquest inici del procés urbanitzador modern va implicar canvis significatius en l'espai lingüístic gallec. Si durant una bona part del segle XIX el conflicte lingüístic, limitat a les ciutats, només es definia en termes «verticals», és a dir, socials, a les acaballes d'aquell i sobretot a partir del segle XX, en consolidar-se els principals nuclis urbans com a espais lingüístics de majoria castellanoparlant, el conflicte esdevé espacialment difús i comença a definir-se també en termes «horizontals». En aquest moment els usos lingüístics no solament seran un indicador de la procedència social, sinó també, i a més a més, de la procedència espacial. Es consolida i reforça, doncs, l'associació «castellà=ciutat» / «gallec=aldea» (HERMIDA, 1990).

La consolidació d'un cert desenvolupament urbà implica, per tant, la desgalleguització de les ciutats. Una de les causes n'és l'economia d'aglomeració, que tendeix a concentrar les seves activitats industrials i terciàries en els centres urbans. En conseqüència, l'estructura social de les ciutats es diversifica i les xarxes socials dels parlants urbans s'obren, esdevenen més difuses (els contactes d'una persona amb altres al llarg del dia es multipliquen) i simples (el tipus de relació que s'estableix entre dues persones ja tendeix a ésser només d'un tipus: només d'amistat, veïnals o laborals... Es produeix doncs una més

gran mobilitat social dins les ciutats que es tradueix en un increment dels intercanvis comunicatius entre persones d'usos lingüístics divergents. En aquest tipus d'intercanvis la persona que parla la varietat menys prestigiosa, el gallec en aquest cas, acaba per adaptar-se i utilitza la varietat lingüística de prestigi, és a dir, el castellà (FERNÁNDEZ i RODRÍGUEZ —coords.—, 1995; MILROY, 1980, 1982, 1994). Així, les classes mitjanes de les ciutats (artesans, comerciants...) es castellanitzen i les classes més populars (obrers, peons...) es bilingüitzen. En resum, són les noves activitats, la nova divisió del treball, les que impliquen una major mobilitat i diversificació social, i, per tant, un increment del canvi lingüístic en les ciutats (BORTONI-RICARDO, 1985).

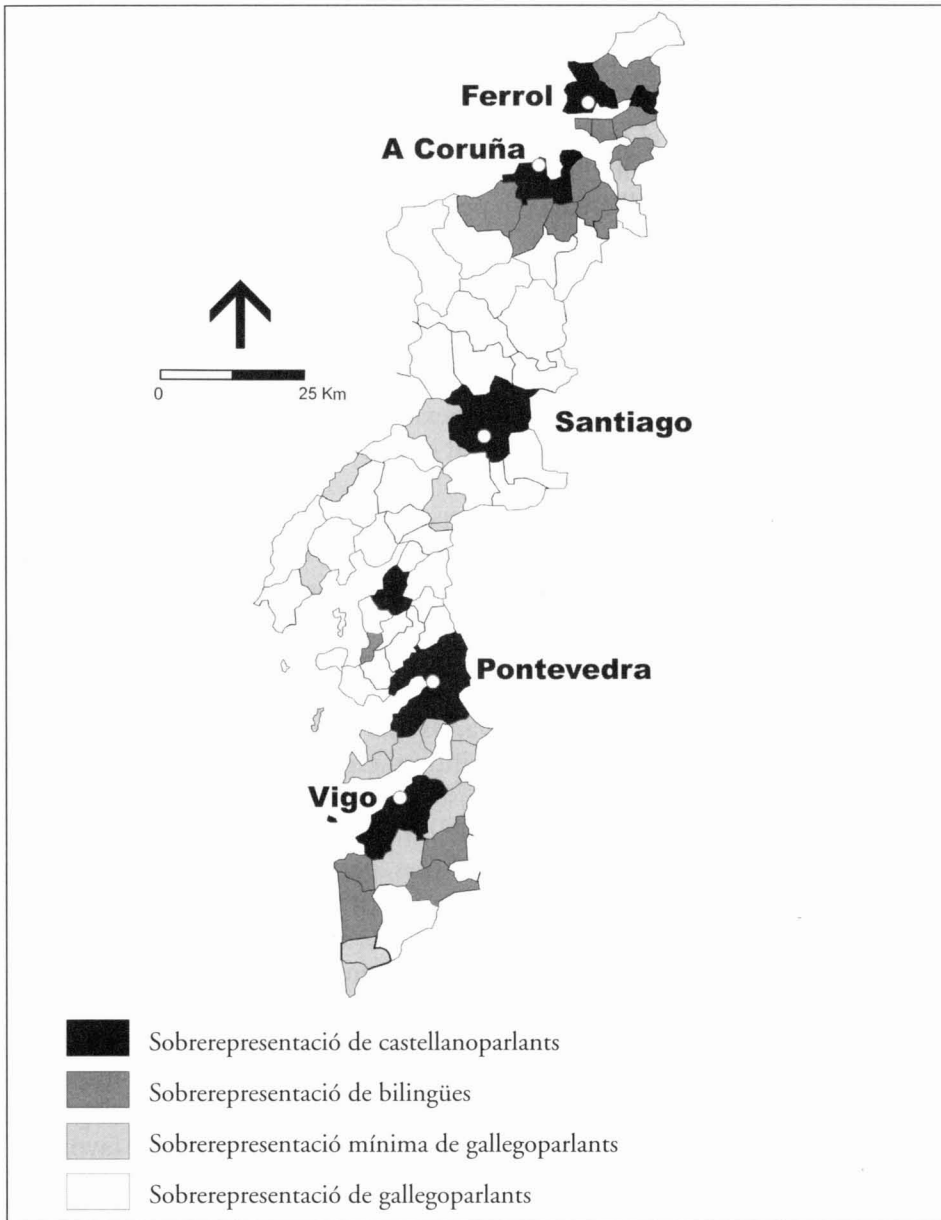
Totes aquestes tendències s'accentuen amb l'acceleració del procés urbanitzador gallec a partir dels anys 1960. Són de nou decisions externes, en aquest cas la potenciació dels Pols de Desenvolupament, les que donen un nou impuls al creixement urbà. Les iniciatives i les inversions tornen a concentrar-se en les dues ciutats més importants, A Coruña i Vigo, que es sostenen a més i més en Ferrol i Pontevedra respectivament. El desenvolupament de la Universitat de Santiago i després la seva designació com a capital de Galícia fan d'aquesta ciutat un punt de connexió dels dos focus de creixement urbà: el Golf Ártabro i les Rías Baixas. La política dels Pols de Desenvolupament ha consolidat doncs la conformació d'un eix atlàntic a Galícia on es concentren la majoria de les activitats industrials i terciàries, que són el motor d'una ràpida expansió urbana. Els desequilibris territorials s'accentuen dins el país: el camp es col·lapsa i bona part de la seva població emigra cap a les puixants ciutats atlàntiques, així com a Europa i a Amèrica (HERNÁNDEZ, 1990; PRECEDO, 1997; SOUTO, 1988; TORRES i LOIS, 1995).

L'acceleració del procés urbanitzador en aquestes regions costaneres gallegues implica una precipitació paral·lela del procés desgalleguitzador dels espais urbanitzats. La població rural que arriba a les ciutats aviat es bilingüïtza, la seva inserció dins una estructura socioespacial més mòbil i oberta, totalment diferent de la parroquial, els exposa a constants intercanvis amb la població autòctona i habitualment castellanoparlant, i afavoreix la seva assimilació lingüística (BORTONI-RICARDO, 1985; FERNÁNDEZ i RODRÍGUEZ —coords.—, 1995). Però també l'afermament de la concentració espacial del desenvolupament urbà reforça les diferències i desequilibris dins l'espai lingüístic gallec. Així, si recordem allò que vam veure al mapa 1 i ens centrem en el mapa 2, que es refereix al quocient locacional de gallegoparlants i castellanoparlants als ajuntaments de l'eix atlàntic a l'inici dels anys 1990,³ veiem que la població castellanoparlant

3 El quocient locacional es calcula «by dividing the proportion (%) of the population in a specific territory by the proportion (%) in the overall language region» (PRYCE i WILLIAMS, 1988: 195). Si el quocient és major d'1.0, això indica una sobrerrepresentació de parlants, mentre que si aquell és menor de 1.0 allò que en mostra és una subrepresentació. Si el quocient d'un ajuntament és 1, el grup de parlants hi està representat en la mateixa proporció que al conjunt de tots els ajuntaments (PRYCE i WILLIAMS, 1988). Respecte al nostre mapa, considerem sobrerrepresentació mínima de gallegoparlants un quocient locacional igual o inferior a 1.75. Utilitzem ací les dades del Cens lingüístic de 1991 ja que, malgrat que és menys fiable i exacte que el mostratge del Seminario de Sociolingüística da RAG, ens ofereix les dades detallats per ajuntaments (concellos).

es toba sobrerepresentada, és a dir, que es concentra espacialment en les dues grans ciutats i en els dos nuclis adjacents. És evident, doncs, que l'eix atlàntic de desenvolupament urbà suposa un eix paral·lel del procés de desgallegitza-
ció espacial.

Mapa 2
Quocient locacional dels grups lingüístics
a l'eix gallec de desenvolupament atlàntic

Mundialització, diversificació geolingüística i urbanització difusa

Si tornem al mapa 2, veiem que hi ha una sèrie d'ajuntaments en principi no urbans, però pròxims a les ciutats, que presenten una sobrerrepresentació de població castellanoparlant o bilingüe. D'altra banda, veiem també que alguns centres comarcals ja mostren una sobrerrepresentació de bilingües i/o una baixa sobrerrepresentació de població gallegoparlant. Sembla que la distribució espacial dels grups lingüístics en el eix de desenvolupament atlàntic es torna més complexa i que altres espais menys centrals presenten unes dinàmiques socio-lingüístiques particulars.

En realitat, l'actual distribució espacial dels grups lingüístics a Galícia respon als nous processos d'urbanització difusa i d'aprofitament local selectiu que es produeixen dins el marc de la mundialització de l'economia. Aquesta unitat econòmica a nivell global implica una exacerbació de les especialitzacions productives a nivell espacial i, per tant, un reforçament de les diferències territorials. A més, es produeix una necessària acceleració en l'intercanvi de productes i mà d'obra: l'anomenada «compressió espaciotemporal» (MASSEY, 1994; SANTOS, 1996). Sorgeix, doncs, una nova relació entre la localitat i la globalitat que implica una descentralització i una diversificació espacial. En conseqüència, des dels inicis dels anys 1980 passem d'un desenvolupament d'aglomeració i intervenció externa a uns processos més difusos i endògens, en funció del valor potencial dels espais locals (PRECEDO, 1987; SANTOS, 1996).

Per tant, a partir d'aquesta època veiem que fora de les ciutats, però a prop d'elles, sorgeixen espais atractius per a la urbanització en xalets adossats o urbanitzacions. També apareixen àrees d'oci on es construeixen nombrosos habitatges de segona residència. D'altra banda, són diversos els centres urbans comarcals que surten d'un cert estancament gràcies a l'aprofitament dels recursos locals (LOIS i TORRES, 1995; PRECEDO, 1987; TORRES i LOIS, 1995). L'oposició rural/urbà deixa d'ésser, doncs, operativa, els límits camp/ciutat es compliquen i allò que s'observa en realitat és un continuum espacial entre uns establiments humans més concentrats i altres més difusos (LOIS, 1993). Així, l'eix de desenvolupament atlàntic gallec ja no es pot definir per pols o centres i es caracteritza a més a més per una sèrie de regions urbanes, periurbanes i rururbanes intercomunicades per carreteres, autopistes i ferrocarril, i on es concentra bona part de la població del país (LOIS, 1993; LOIS i TORRES, 1995; TORRES i LOIS, 1995).

Aquestes transformacions socioespacials afecten sempre les dinàmiques lingüístiques a Galícia. Així, la urbanització difusa de àmplies àrees del Golf Àrtabro i de les Rías Baixas implica l'arribada a aquests de població urbana castellanoparlant, el canvi de les estructures socioeconòmiques i una major mobilitat geosocial entre la població local. Les xarxes socials de la població gallegoparlant autòctona tendeixen a obrir-se i això permet un canvi lingüístic favorable al castellà, llengua de prestigi, amb l'increment de les interrelacions entre parlants d'usos divergents.

D'altra banda, amb l'abandó de l'agricultura com activitat principal i la diversificació de les ocupacions, l'espai laboral es dissòcia de l'espai residencial. Dins llurs contactes quotidians, la població periurbana distingirà aviat entre una zona de primer ordre (contactes més habituals i forts, normalment associats a l'espai residencial: familiars, veïns i veïnes, amistats...) i una altra de segon ordre (contactes més restringits i esporàdics en espais de consum o en l'espai laboral: persones desconegudes, superiors, companys, personal subordinat...) (MILROY, 1980, 1994). En els contactes amb parlants pertanyents a la zona de primer ordre hom tendeix a mantenir les pràctiques lingüístiques tradicionals, l'ús del gallec, mentre que en els contactes amb persones que s'inclouen en la zona de segon ordre hom tendeix a negociar els usos lingüístics, normalment a favor de la varietat més prestigiosa, el castellà.

La població dels espais periurbans es compon, d'una banda, d'una sèrie de comunitats majoritàriament castellanoparlants, que viuen a les zones residencials de xalets adossats o urbanitzacions, i, d'altra banda, d'unes comunitats bilingüïtzades que viuen als antics assentaments rurals, ara transformats per l'ampliació de les vies de comunicació i per les noves modalitats de construcció.

Així mateix, les viles que coneixen un desenvolupament endogen acceleren encara més la seva bilingüïtzació ja que els canvis que hem descrit pels espais periurbans es produeixen ací amb més força i rapidesa. Algunes d'aquestes viles, com Vilagarcía, Cambados o Padrón, es situen a l'eix atlàntic en què ens centrem, però d'altres més o menys allunyades com Lalín, Muros, Viveiro, O Barco de Valdeorras, O Carballiño, Rivadavia o Verín també comencen a mostrar una ràpida castellanització (FERNÁNDEZ i RODRÍGUEZ —coords.—, 1995).

Si tornem doncs als mapes 1 i 2,⁴ i sobretot a allò que hem dit a l'inici d'aquest apartat, dins l'eix gallec de desenvolupament atlàntic podem observar:

- Dos grans centres rectors de l'eix de desenvolupament, Vigo i A Coruña, fortament castellanitzats.
- Dos centres urbans de proporcions més modestes, Pontevedra i Ferrol, adjacents als dos centres rectors i també fortament castellanitzats.
- Una sèrie d'ajuntaments que envolten els grans centres urbans tot constituint-ne veritables àrees metropolitanes (PRECEDO, 1987). Poden ésser viles i/o ajuntaments més o menys industrialitzats que depenen dels centres urbans rectors i adjacents (Narón, Neda, Fene, Arteixo, Carballo, Marín, Cangas, Moraña, Porriño, Redondela...), però també ajuntaments atractius per a l'establiment de zones residencials o de potencials viles-dormi-

⁴ Els desfasaments entre els dos mapes són evidents respecte a alguns ajuntaments a causa de les importants diferències existents entre les dos fonts utilitzades: el cens del 1991 i el treball del Seminario de Sociolingüística. L'elaboració dels cens lingüístic és més inexacta quant a la formulació de les preguntes però més completa respecte de la cobertura social i espacial. El treball del Seminario és un sonatge sociolingüístic i, per tant, les dades hi són molt més fiables, però només cobreix una part restringida, encara que significativa, de la població i del territori. Ací només intentarem formular algunes idees rellevants analitzant conjuntament i generalment els dos mapes.

tori, a més de naus i tallers (Poio, Bartamiráns, O Milladoiro, Cambre, Oleiros, Nigrán, Mos, Gondomar...) i, finalment, ajuntaments marcats per la seva activitat turística i d'atracció de segones residències (Miño, Sada, Pontedeume, Sanxenxo, O Grove, Baiona...). Aquest conjunt d'ajuntaments que conformen les grans àrees periurbanes de Galícia coneix un important i recent procés de castellanització, que es basa en la bilingüïtzació de llur població autòctona gallegoparlant.

- Un centre urbà en ple desenvolupament, Santiago, que connecta les dues grans àrees metropolitanes d'A Coruña-Ferrol i Vigo-Pontevedra. Santiago, donat el seu desenvolupament urbà particular i essent un gran centre comarcal d'una àmplia àrea rural central (SOUTO, 1988; TORRES i LOIS, 1995), no va conèixer els forts processos de canvis lingüístics d'altres ciutats adés menors com Pontevedra o Ferrol.
- Un conjunt de viles dinàmiques aïllades o inserides com a centres comarcals de desenvolupament endogen, però englobades en l'eix de desenvolupament atlàntic: Padrón-Cesures al Baixo Ulla, Caldas-Cambados-Vilagarcía al Umia-Salnés, Tui-A Guarda al Baixo Miño, A Póboa do Caramiñal i Redondela. Són viles que coneixen una ràpida castellanització de llur població més nova darrera una important bilingüïtzació dels adults. Alguns estudis indiquen que el procés desgalleguitador hi és més intens que a les àrees periurbanes (FERNÁNDEZ i RODRÍGUEZ —coords.—, 1995).
- Una important i extensa àrea rural, gairebé exclusivament gallegoparlant, situada al voltant de Santiago.
- Una sèrie de viles dinàmiques del Barbanza on, segon les dades del cens, el desenvolupament endogen no sembla haver afectat significativament les pautes lingüístiques de la població: Ribeira, Boiro i Rianxo.

Conclusions

L'actual distribució espacial dels usos lingüístics a Galícia i especialment al seu eix de desenvolupament atlàntic mostra que l'avançament del procés d'urbanització no produeix una uniformització dels usos lingüístics, sinó que accentua i torna més complexes les dinàmiques geolingüístiques del país. En tractar-se d'un procés urbanitzador selectiu, de més a més difús, limitat a una franja i a algun punt aïllat del territori, implica que els seus efectes sobre les dinàmiques lingüístiques espacials siguin igual de concrets. A més, els espais urbans i periurbans no són homogenis pel que fa als usos lingüístics de llurs habitants, encara que gairebé tots presenten un clar retrocés del gallec com a llengua d'ús exclusiu i habitual. Les dinàmiques d'aquesta desgalleguitació depenen i s'expliquen, doncs, a partir d'una evolució del procés urbanitzador, diferent i desigual en cada espai concret. De tot això, en són il·lustratives les diferències que s'observen entre la ciutat de Santiago i les de Pontevedra o Ferrol, o entre les viles de Vilagarcía de Arousa i Ribeira.

Per tant, cada espai lingüístic local o comarcal s'ha de definir de manera diferent, en funció de la dialèctica particular que s'estableix entre els diversos agents que transformen l'espai mateix. La formulació de les polítiques d'actuació sobre aquests espais lingüístics en transformació hauria de considerar especialment, doncs, els patrons espacials en què es manifesta el conflicte lingüístic. De fet, el fracàs de les escasses intervencions lingüístiques governamentals a Galícia s'explica en bona part per una limitació de llur interès en els aspectes verticals o socials del conflicte i per una indiferència quasi total cap a la complexa i greu situació espacial que hem descrit ací. Potser les experiències com l'irlandesa — on el factor d'actuació territorial i sectorial és bàsic — podrien ésser útils, sempre que no s'oblidin els aspectes socials, allò que va limitar molt l'èxit de les intervencions a Irlanda.

Finalment, atesa la relació d'implicacions entre les polítiques de desenvolupament aplicades a Galícia i el greu canvi lingüístic que s'hi ha detectat, cal insistir en la necessitat de formular polítiques territorials alternatives que no ignorin la preservació dels ecosistemes socioculturals locals. Fins ara, la recerca de solucions a l'endarreriment i al col·lapse econòmic comarcal s'ha fet des d'una perspectiva d'industrialització i urbanització indiscriminades;⁵ atesos els efectes d'aquesta política sobre la llengua endògena és urgent cercar nous models de desenvolupament que aprofitin, potenciïn i renovin els recursos i estructures socioeconòmiques locals ja existents, és a dir, les que afavoreixen el conservacionisme lingüístic — que no el conservadorisme — i una menor aculturització de la població gallega.

Bibliografia

- ASHER, R.E. [ed.] (1994). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford/Nova York: Pergamon Press.
- BENCARDINO, F.; LANGELLA, V. (1992). *Lingua, Cultura, Territorio. Rapporti ed effetti geografici*. Bologna: Patron Editore.
- BORTONI-RICARDO, S.M. (1985). *The urbanization of rural dialect speakers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BOUHIER, A. (1979). *La Galice : Essai géographique d'analyse et d'interprétation d'un vieux complexe agraire*. La Roche-sur-Yon : Imprimerie Yonnaise.
- CALVET, L.-J. (1993). *Lingüística e colonialismo. Pequeno tratado de glotofaxia* (traducció de Fuentes, X.). Santiago de Compostela: Edicions Laiovento.
- CHAMBERS, J.K.; TRUDGILL, P. (1994). *La dialectología* (traducció de Morán, C.). Madrid: Visor Libros.
- FERNÁNDEZ, M.A.; RODRÍGUEZ, M.A. [coords.] (1995). *Usos lingüísticos en Galicia*. A Coruña: Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega.

5 La creació recent per motius polítics de nombrosos parcs empresarials sense considerar la potencialitat dels espais on s'implanten és un bon exemple de l'esterilitat d'aquesta filosofia industrialista.

- GRASSI C., (1981). «Il concetto di spazio e la geografia linguistica». A: SCHLIEBEN-LANGE B. [ed], *Logos Semantikos* (Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu 5). Madrid: Gredos, p.59-69.
- HERMIDA, C. (1990). «Contribución á caracterización sociolingüística da segunda metade do século XIX». *Cadernos de Lingua* 1: 57-78.
- HERNÁNDEZ, J. (1990). *Tres millóns de galegos*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago.
- I.G.E. (1992a). *Censo de Poboación e Vivendas 1991*. Pontevedra, Santiago de Compostela: Instituto Galego de Estatística.
- I.G.E. (1992b). *Censo de Poboación e Vivendas 1991. Coñecemento e uso do idioma*. Pontevedra, Santiago de Compostela: Instituto Galego de Estatística.
- LOIS, R.C. (1993). «Problemas para a delimitación dos espazos urbanos e rurais». A: *Concepcións espaciais e estratexias territoriais na historia de Galicia*, Santiago de Compostela: Asociación Galega de Historiadores, p. 201-221
- LOIS, R.C.; TORRES, Mª P. de (1995). «Las periferias urbanas de Galicia». *Anales de Geografía de la Universidad Complutense* 15: 435-444.
- MACKAY, W.F. (1988). «Geolinguistics: Its scope and principles». A: WILLIAMS, C.H. [ed.]: *Language in Geographic Context*, p. 20-44.
- MARSTON, S. (1989). «Ante el desafío postmoderno. La importancia del lenguaje para una geografía humana reconstruída». *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 9: 49-61.
- MASSEY, D. (1994). *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press.
- MILROY, L. (1980). *Language and Social Networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- MILROY, L. (1982). «Social network and linguistic focusing». A: ROMAINE, S. [ed.]: *Sociolinguistic Variation in Speech Communities*, p. 141-152.
- MILROY, L. (1994). «Social Networks». A: ASHER, R.E. (ed.): *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, vol. 7: 3986-3990.
- PEI, M. (1970). *Invitación a la lingüística*. (trad. de Blanco, F.), Mèxic. D.F.: Diana
- PRECEDO, A. (1987). *Galicia: estructura del territorio y organización comarcal*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- PRYCE, W.T.R.; WILLIAMS, C.H. (1988). «Sources and Methods in the Study of Language Areas: A Case Study of Wales». A: WILLIAMS, C.H. [ed.]: *Language in Geographic Context*, p. 167-237.
- ROMAINE, S. [ed.] (1982). *Sociolinguistic Variation in Speech Communities*. London: Edward Arnold.
- RUFFINO, G. [ed.] (1991). *Dialettologia urbana e analisi geolinguistica* (Tavola rotonda). Palermo: Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani.
- SANTOS, M. (1996): *De la totalidad al lugar* (traducción de Silveira, M.L.). Barcelona: Oikos-Tau.
- SANTOS SOLLA, X.M. (en premsa). «O papel da xeografía na planificación lingüística». A: *Actas do I Congreso Internacional «A Lingua Galega: Historia e Actualidade»*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega.

- SOUTO, X.M. (1988). *Xeografía Humana*. Vigo: Edicions Galaxia.
- TORRES, Mª P. de; LOIS, R.C. (1995): «Claves para la interpretación del mundo urbano gallego». *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, 15: 731-740.
- TRUDGILL, P. (1974). «Linguistic change and diffusion: description and explanation in sociolinguistic dialect geography». *Language in Society*, 3: 215-246.
- TRUDGILL, P. (1975). «Linguistic geography and geographical linguistics». *Progress in Human Geography*, 7: 227-252.
- TRUDGILL, P. (1983). *On Dialect. Social and Geographical Perspectives*. Oxford: Basil Blackwell.
- TUAN, Y.F. (1991). «Language and the making of place: A narrative-descriptive approach». *Annals of the Association of American Geographers*, 81: 684-695.
- VENY, J. (1986). *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- VIAPLANA, J. (1996). *Dialectologia*. València: Universitat de València.
- WAGNER, P.L. (1987). «The geographical significance of language». *Geolinguistic Perspectives: Proceedings of the International Conference Celebrating the Twentieth Anniversary of the American Society of Geolinguistics*, p. 51-61, Lanham (Maryland): University Press of America.
- WILLIAMS, C.H. [ed.] (1988). *Language in Geographic Context*. Clevedon: Multilingual Matters
- WILLIAMS, C.H. [ed.] (1991). *Linguistic Minorities, Society and Territory*. Clevedon: Multilingual Matters